

บทที่ ๒

แนวคิดหลักมหาปเทศ ๔ ในสังคมไทยปัจจุบัน

พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นนิกายหลักที่ได้รับการนับถือในประเทศไทยศรีลังกา และประเทศในแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ไทย กัมพูชา ลาว และพม่า นอกจากนี้ยังได้รับการนับถือในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ประเทศเวียดนามทางตอนใต้ ไกล่ขายแดนกัมพูชา ประเทศเนปาล เขตจิตตะกอง ประเทศบังคลาเทศ และทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย^๑ สำหรับประเทศไทยมีผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทประมาณ ๙๔% ของประชากรทั้งหมด^๒

พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ถือกำเนิดจากเหตุการณ์ที่พระสาวกผู้ได้เคยสดับสั่งสอนของพระพุทธองค์จำนวน ๕๐๐ รูปประชุมทำสังคายนาครั้งแรก ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ใช้เวลาสอบทานอยู่ ๗ เดือน จึงประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จเป็นครั้งแรก นับเป็นบ่อเกิดของคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำสอนที่ลงมติกันไว้ในครั้งปฐมสังคายนาและได้นับถือกันสืบมา เรียกว่า **เถรวาท** แปลว่า คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการโดยพระเถระ คำว่า **เถระ** ในที่นี้ หมายถึงพระเถระผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งแรก และพระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้สังคายนาครั้งแรกดังกล่าว จึงเรียกว่า **นิกายเถรวาท** อันหมายถึง คณะสงฆ์กลุ่มที่ยึดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งถ้อยคำ และเนื้อความที่ท่านสังคายนาไว้โดยเคร่งครัด ตลอดจนรักษาแม้แต่ตัวภาษาดั้งเดิม คือ ภาษาบาลี^๓ ดังนั้นในงานวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับมหาปเทศ ๔ จากคำสอนของนิกายเถรวาทดังกล่าว

^๑ พุทธบูชา, วิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์พุทธศาสนาเถรวาทในอนาคต, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.buddhabucha.net/future-trend-of-theravada-buddhism/> (๑๓ ต.ค. ๕๘)

^๒ พุทธบูชา, วิเคราะห์แนวโน้มสถานการณ์พุทธศาสนาเถรวาทในอนาคต, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.buddhabucha.net/future-trend-of-theravada-buddhism/> (๑๓ ต.ค. ๕๘)

^๓ จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, เถรวาท, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> (๑๓ ต.ค. ๕๘)

๒.๑. ความหมายของคำว่า มหาปเทศ

คำว่า มหาปเทศ มาจากศัพท์บาลีว่า มหต + อปเทศ หากเป็นกิริยาอาขยัตท่านใช้ อปทิสติ ถ้าเป็นนามกิตต์ท่านใช้ อปเทศ, อปทิสน^๔ หมายถึง ที่อ้างอิงข้อใหญ่, หลักใหญ่สำหรับอ้างอิง เพื่อสอบสวนเทียบเคียง^๕ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นมาเพื่อที่จะให้เป็นเกณฑ์หรือมาตรการในการ ตัดสินว่าสิ่งใดเป็นพระธรรมหรือพระวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอน หรือแม้ว่าไม่ใช่สิ่งพระองค์ทรงสั่งสอน แต่เข้าได้กับสิ่งที่ทรงสั่งสอน สิ่งนั้นก็ถือว่าเข้าได้ หรือเป็นสิ่งที่สามารถที่จะอนุโลมเข้าใน หลักธรรมของพระองค์ หรือหลักการที่เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติหรือกฎสากล ที่พระองค์ทรงบรรจุ เป็นสิ่งที่พระสงฆ์สาวกในรุ่นหลังสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้ โดยการที่ทรงได้วางกฎเกณฑ์หรือ มาตรการนี้ไว้ก็เพราะว่าหลักธรรมที่ทรงบรรจุนั้นมีมาก บางครั้งพระองค์ก็ไม่นำมาแสดงทั้งหมด ดังที่ ทรงเปรียบไว้ในพระสูตรว่า พระธรรมที่ยังมิได้แสดงนั้นมีมากมายเหมือนใบประดู่ลายในป่า ส่วนที่ นำมาแสดงนั้นเป็นเพียงแคใบไม้ในกำมือเท่านั้น^๖ นอกจากนั้นยังมีประเด็นในเรื่องของกาลเวลา กล่าวคือ ในสมัยที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่นั้น สิ่งแวดล้อมค่านิยมความเหมาะสมที่พระภิกษุจะ สามารถปฏิบัติได้นั้นก็เหมาะสมเฉพาะในกาลหรือยุคสมัยนั้นเท่านั้น เมื่อเวลาเปลี่ยนไป สิ่งแวดล้อม หรือสถานที่เปลี่ยนไป สิ่งที่เหมาะสมหรือเข้าได้กับบางสถานที่บางกาลเวลาก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อ ถึงเวลานั้นหากจะมีการซักถามว่าสิ่งนี้ใช่หรือไม่ใช่คำสอน หรือเป็นสิ่งที่เข้าได้หรือไม่กับสิ่งที่ทรง บัญญัติก็จำเป็นที่จะต้องมีเกณฑ์บางอย่างเพื่อไว้สำหรับตอบปัญหาเหล่านั้นและเกณฑ์นั้นก็คือหลัก มหาปเทศ ๔ นั่นเอง

๒.๒ บ่อเกิดของแนวคิดเรื่องมหาปเทศ ๔

แต่แรกเริ่มนั้น พระพุทธองค์มิได้ทรงวางหลักมหาปเทศ ๔ ไว้ แต่แนวคิดเรื่องดังกล่าว เกิดจาก ๒ เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์ที่ ๑ ปรากฏในจุลุมหาปเทศกถา^๗ คือ พระภิกษุกลุ่มหนึ่งเกิด ความยำเกรงในพระวินัย หรือข้อบัญญัติว่า สิ่งใดพระพุทธองค์ทรงอนุญาตบ้าง สิ่งใดไม่ทรงอนุญาต บ้าง จึงพากันไปเข้ากราบทูลถามพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงประทานมหาปเทศไว้ ๔ ข้อ เพื่อให้พระภิกษุได้ใช้เป็นข้ออ้าง สำหรับตัดสินพระวินัยหรือข้อบัญญัติ ดังนี้

๑. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร”
ถ้าสิ่งนั้น อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๒. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร”
ถ้าสิ่งนั้น อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
๓. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร”
ถ้าสิ่งนั้น อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

^๔ รังษี สุทนต์. เมื่ออ้างพระไตรปิฎกต้องเชื่อ. ใน มหาจุฬารัชมหาการ (คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ) บรรณานุกรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๔๔๙.

^๕ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพ ฯ:มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๓.

^๖ ดูรายละเอียดใน ส.มหา. ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^๗ วิ.มหา. ๕/๓๐๕/๑๓๙.

๔. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร”

ถ้าสิ่งนั้น อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^๘

ต่อจากนั้น เหล่าภิกษุได้สนทนากันถึงประเภทของอาหารที่มีอายุกาลเป็นตัวกำหนด
ประเภท ๔ ประเภท คือ

๑. อาหารที่รับประทานไว้ และฉันได้ใช้เวลาเข้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น ที่เรียกว่า ยาวกาลิก เช่น ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้
๒. อาหารที่รับประทานไว้ และฉันได้ใช้เวลาหนึ่งกับคืนหนึ่ง ที่เรียกว่า ยามกาลิก ได้แก่ผลไม้ ๘ ชนิด มีน้ำมะม่วง เป็นต้น
๓. อาหารที่รับประทานไว้ และฉันได้ภายใน ๗ วัน ที่เรียกว่า สัตตาหกาลิก ได้แก่อาหารที่นับเป็นยา ๕ อย่าง คือ เนยใน เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
๔. อาหารที่รับประทานไว้ และฉันได้ตลอด ไม่จำกัดเวลา ที่เรียกว่า ยาวชีวิก ได้แก่สิ่งของที่เป็นยารักษาโรค^๙

ประเด็นสำคัญของการสนทนาก็คือ หากอาหารทั้ง ๔ ประเภท ถูกนำมาผสมกันฉัน จะให้กำหนดนับอายุกาลของอาหารที่ผสมกันนั้นอย่างไร จะนับอายุของฝั่งข้างน้อย หรืออายุของฝั่งข้างมาก จึงพากันไปกราบทูลถามพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ก็ได้ทรงวินิจฉัย โดยให้ถืออายุของฝ่ายข้างน้อยเป็นหลัก เช่น ข้าว ซึ่งเป็นยาวกาลิก ผสมกับน้ำผึ้ง ซึ่งเป็นสัตตาหกาลิก ก็ให้ถือเป็นยาวกาลิก ฉันได้ใช้เวลาเข้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น^{๑๐}

เหตุการณ์ที่ ๒ ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร^{๑๑} หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ได้ทรงประทานโอวาทที่สำคัญแก่พุทธบริษัทในระยะเวลา ๓ เดือนสุดท้าย ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ในระหว่างการเสด็จจากเมืองเวสาลีไปเมืองกุสินารา ทรงรับสั่งให้พระอานนท์นำเสด็จพระองค์แหวะประทับที่โกคนคร^{๑๒} เมื่อเสด็จถึงโกคนครแล้ว ทรงประทับที่อาสนันทเจดีย์ จากนั้นจึงมีรับสั่งเรียกพระสงฆ์มาประชุมกัน แล้วทรงประทานมหาปเทศ ๔ ด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงมหาปเทศ ๔ ประการนี้ เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว”^{๑๓}

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพระพุทธดำรัสที่ทรงประทานมหาปเทศ ๔ แก่ที่ประชุมสงฆ์ในครั้งนั้น ดังนี้

“๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุ ข้าพเจ้า ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า ‘นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นสัตตสุสาน’ เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้ที่เรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว พึงสอบถามใน

^๘ วิ.มหา. ๕/๓๐๕/๑๓๙-๑๔๐.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๑๐} ดุรายละเอียดใน วิ.มหา. ๕/๓๐๕/๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๑} ที.ม. ๑๐/๑๓๑-๒๔๐/๗๗-๑๘๐.

^{๑๒} ที.ม. ๑๐/๑๕๗/๑๓๔.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สูตร เทียบดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด’

‘เธอทั้งหลาย ฟังทั้งค่านั้นเสีย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจำหาปเทศประการที่ ๑ นี้ไว้

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นสัตตสุสาน”’

เธอทั้งหลายยังไม่ฟังขึ้นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอนและสงฆ์นั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งค่านั้นเสีย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และสงฆ์นั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจำหาปเทศประการที่ ๒ นี้ไว้

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ๑ ทรงธรรม ๒ ทรงวินัย ๓ ทรงมัตติกา ๔ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า ‘นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นสัตตสุสาน’ เธอทั้งหลาย ยังไม่ฟังขึ้นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า

‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระเหล่านั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งค่านั้นเสีย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี้เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอนและพระเถระเหล่านั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจำหาปเทศประการที่ ๓ นี้ไว้

๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่งเป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า ‘นี้เป็น

ธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตสนฺ’ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้นสอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งเสีย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้นสอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาด้วยดี’

เธอทั้งหลายพึงจำมหาปเทสประการที่ ๔ นี้ไว้”^{๑๔}

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาปเทส ๔ ข้างต้นนี้แล้ว ในระหว่างที่ทรงประทับที่อาณันทเจดีย์ในโกศนคร ยังได้ทรงแสดงธรรมอื่นๆ อีกเป็นอันมาก ว่าด้วยเรื่องลักษณะของศีล สมาธิ ปัญญา อานิสงส์ของการอบรมสมาธิที่มีศีลเป็นฐาน อานิสงส์ของปัญญาที่มีสมาธิเป็นฐาน และเรื่องจิตที่ถูกอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน^{๑๕}

จากเหตุการณ์ทั้งสองทำให้สรุปได้ในเบื้องต้นนี้ว่า พระบรมศาสดาทรงแสดงมหาปเทส ๔ สองครั้ง คือ ครั้งแรกพระสาวกเข้าไปทูลถามขอให้พระองค์ทรงแสดง และครั้งที่สองพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสาวกด้วยพระองค์เองโดยมิได้ถูกทูลถาม ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลา ๓ เดือนสุดท้ายก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน มหาปเทส ๔ ที่ทรงแสดงครั้งแรกนั้น ถือเป็นเกณฑ์หรือข้ออ้างอิงในการตัดสินพระวินัยโดยตรง ส่วนมหาปเทส ๔ ที่ทรงแสดงครั้งที่สอง ถือเป็นเกณฑ์หรือข้ออ้างอิงในการตัดสินทั้งพระสูตรและพระวินัย ที่นิยมเรียกรวมกันไปว่า พระธรรมวินัย^{๑๖} และเหตุการณ์ทั้งสองนี้ คือ บ่อเกิดแนวคิดเรื่องมหาปเทส ๔

๒.๓ ประเภทของมหาปเทส ๔

เมื่อพิจารณาจากบ่อเกิดแนวคิดเรื่องมหาปเทส ๔ อันเป็นเกณฑ์การตัดสินพระธรรมวินัยนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท หรือ ๒ หมวด คือ

ก) **หมวดว่าด้วยหลักทั่วไป**^{๑๗} ถือได้ว่าเป็นเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถนำมาพิจารณาเรื่องต่างๆ ไปที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อการตัดสินความเกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย หรือการยกข้ออ้างหรือหลักฐาน ซึ่งในหมวดนี้แบ่งออกได้เป็น ๔ ประการคือ

๑. **พุทธานุสสา** หมายถึง เมื่อมีข้อกังขาหรือข้อถกเถียงเรื่องพระธรรมวินัยก็จะมีผู้นำเอาหรือยกเอาพระพุทธานุสสาขึ้นอ้างว่าสิ่งที่ทำนั้นตนได้ยินได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธองค์^{๑๘}

^{๑๔} ที.ม. ๑๐/๑๘๘/๑๓๔-๑๓๖.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ที.ม. ๑๐/๑๘๘/๑๓๗.

^{๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์, คำวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓. หน้า ๑๖๖.

๒. **สังฆาปเทศ** หมายถึงในอนาคตหรือในสมัยใดสมัยหนึ่งเมื่อพ้นสมัยพุทธกาลมาแล้วมีการปฏิบัติบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวินัยและเกิดความไม่แน่ใจว่าสิ่งนั้นผิดหรือไม่ผิดพระธรรมวินัย ก็มีผู้ยกเอาพระสงฆ์ขึ้นอ้างว่าสิ่งที่ทำนั้นสงฆ์มีมติว่าสามารถทำได้

๓. **สัมพหุสัถเกราปเทศ** หมายถึง อนาคตหรือในสมัยใดสมัยหนึ่งเมื่อพ้นสมัยพุทธกาลมาแล้วมีการปฏิบัติบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวินัยและเกิดความไม่แน่ใจว่าสิ่งนั้นผิดหรือไม่ผิดพระธรรมวินัย ก็มีผู้ยกเอาพระสงฆ์หรือจรรยาวัตรของพระเถระจำนวนมากขึ้นอ้างว่าพระเถระทั้งหลายก็ทำอย่างนี้

๔. **เอกเกราปเทศ** หมายถึง อนาคตหรือในสมัยใดสมัยหนึ่งเมื่อพ้นสมัยพุทธกาลมาแล้วมีการปฏิบัติบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวินัยและเกิดความไม่แน่ใจว่าสิ่งนั้นผิดหรือไม่ผิดพระธรรมวินัย ก็มีผู้ยกเอาพระเถระรูปหนึ่งขึ้น^{๑๘} มาอ้างว่าพระเถระรูปนั้นก็สมารถทำได้ไม่ผิด

ในข้ออ้างทั้งหมดนั้นพระพุทธร่องค์ทรงวางเกณฑ์เอาไว้ว่ายังไม่พึงขึ้นชม ยังไม่พึงคัดค้าน คำกล่าวของผู้ขึ้น แต่ควรเรียนบทและพยัญชนะ (ทั้งข้อความและถ้อยคำ) เหล่านั้นให้ดีแล้วให้เทียบเคียงกับพระสูตรและพระวินัยดูให้แน่ชัดก่อนตัดสินใจ หากปรากฏว่า

ก. ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า นี่มิใช่คำรัสของพระผู้มีพระภาคแน่นอน ภิกษุนี้ (สงฆ์นั้นพระเถระเหล่านั้น พระเถระรูปนั้น) ถูไฉนผิด ควรทิ้งหรือปฏิเสธเสีย

ข. ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ควรสันนิษฐานว่า นี่เป็นคำรัสของพระผู้มีพระภาคแน่แท้ ภิกษุนี้ (สงฆ์นั้น พระเถระเหล่านั้น พระเถระรูปนั้น) รับมาด้วยดีและควรนำไปปฏิบัติได้

ข) **หมวดเฉพาะในทางพระวินัย** หมายถึงเกณฑ์ที่จะนำมาใช้เพื่ออ้างอิงหรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยว่าสิ่งใดที่เป็นไปตามพระวินัยหรือสิ่งใดที่ขัดแย้งกับพระวินัย ซึ่งเกณฑ์ในหมวดนี้จะว่าเฉพาะเรื่องพระวินัยคือศีลของพระภิกษุ ภิกษุณีเท่านั้น โดยพระพุทธร่องค์ได้วางกรอบไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๒. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

๓. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๔. ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้น อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^{๑๙}

จะเห็นได้ว่าข้อความหรือพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ถือได้เป็นพระปริชาญาณของพระพุทธร่องค์ที่ทรงคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า เมื่อพระพุทธรศาสนาได้ดำรงสภาพอยู่ที่ประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป

^{๑๘} อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๘๐/๔๐๒.

^{๑๙} อ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๒๐/๙๘.

^{๒๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๕/๙๐, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๑๓๙-๑๔๐.

แล้วพระภิกษุในถิ่นนั้น ๆ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากสมัยที่พระองค์ทรงพระชนม์อยู่ จะได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาให้เห็นความสอดคล้องกับพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ได้ ซึ่งเหตุการณ์ก็ได้เป็นไปตามที่ทรงคาดการณ์ไว้กล่าวคือในระยะต่อมาราวปี พ.ศ.๗๐๐ ในยุคที่มีการแต่งวรรณกรรมเพื่อมาอธิบายพระธรรมวินัยที่เรียกว่ายุคอรุณภานี้ พระอรุณภคจารย์ก็ได้นำเอาหลักมหาปเทศ ๔ ในส่วนของพระวินัยนี้มาอธิบายเพื่อให้เห็นว่าที่เข้ากันได้หรือไม่ได้กับพระวินัยตามแนวทางของมหาปเทศ ๔ นั้นเป็นอย่างไร

กล่าวคือในข้อที่ ๑ คือกรณีของที่ไม่ได้ห้ามว่าไม่ควรแต่เป็นสิ่งที่ไม่ควรก็ควรงด เช่น กรณีการยกเอาตัวอย่างเรื่องของควรเคี้ยวของควรฉันมาพิจารณาว่าอะไรควรหรือไม่ควร ดังตัวอย่าง ธัญชาติ ๗ อย่าง คือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า หญ้ากับแก๊ ข้าวละมาน ลูกเดือย ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง^{๒๑} เป็นสิ่งที่ทรงห้ามฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ส่วนมหาผล ๙ อย่าง คือ ตาล มะพร้าว ผลขนุน ขนุนลำปะลอส บวบ ฟักเขียว แตงกวา แตงโม ฟักทอง รวมทั้งอปรณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา พืชผักที่กินหลังภัตตาหาร แม้จะไม่ได้ทรงห้ามไว้ แต่อุโลมเข้ากับธัญชาติ ๗ อย่าง เพราะฉะนั้น จึงทรงห้ามฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่เช่นกัน เข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๑

ส่วนข้อที่ ๒ กรณีที่ไม่ทรงห้ามว่าไม่ควร แต่เข้ากันได้ ไม่ขัดกับสิ่งที่ควร ก็ควรอนุโลมตามข้อที่บัญญัติ เช่น พระผู้มีพระพุทธองค์ทรงอนุญาตน้ำอัฐุบบาน คือ น้ำดื่ม ๘ ชนิด แต่น้ำดื่มที่นับเนื่องในน้ำอัฐุบบาน ๘ ชนิดนั้น เช่น น้ำหาวาย น้ำผลมะม่วง น้ำต้นเล็บเหยี่ยว และน้ำผลไม้เล็ก เป็นต้น แม้จะไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ แต่อุโลมเข้ากับน้ำอัฐุบบานได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันอนุญาตด้วย^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า กรณีที่พระอรุณภคจารย์ได้นำหลักมหาปเทศมาพิจารณา และตีความดังกล่าวนั้น ถือได้ว่าเป็นกรณีตัวอย่างที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ ที่ทรงมุ่งหวังให้ภิกษุในภายหลังได้นำมาเทียบหรืออ้าง ซึ่งถือได้ว่าหลักการดังกล่าวเป็นหลักการที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล ซึ่งหากเมื่อมีเรื่องที่ควรสงสัยหรือเป็นเหตุที่นำมาซึ่งความสงสัยเกี่ยวข้องกับพระวินัยนั้น พระสงฆ์สาวกจะสามารถอ้างเกณฑ์หรือข้ออ้างที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้ดังกล่าว และก็ปรากฏมีการนำเอาข้ออ้างหรือหลักการสำคัญดังกล่าวมาใช้ในยุคของพระอรุณภคจารย์

^{๒๑} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๔/๓๖๘

^{๒๒} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙.

๒.๔ จุดมุ่งหมายของหลักมหาปเทศ ๔

ในการประทานคำสอนของพระบรมศาสดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นพระวินัย หรือข้อบัญญัติเกี่ยวกับศีล สิกขาบทต่างๆ นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงชี้โทษของการล่วงละเมิด ข้อห้ามและทรงชี้คุณของการปฏิบัติตามพระพุทธรูปบัญญัติ คือ ทรงแสดงโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยวยาก บำรุงยาก มักราก ไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน และทรงแสดงคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยวย่าง มักราก สันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัดกิเลส อาการนำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร^{๒๓} ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ทรงประทานคำสอนเรื่องมหาปเทศ ๔ นี้ เพื่อเป็นเกณฑ์การตัดสินหรืออ้างอิงในการตรวจสอบพระวินัยให้บริสุทธิ์ จึงมีจุดมุ่งหมาย เช่นเดียวกับที่ทรงบัญญัติพระวินัย ๑๐ ประการ คือ

๑. เพื่อรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓. เพื่อชมผู้เกื้อยาก
๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
๑๐. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๒๔}

๒.๕ ความจำเป็นในการบัญญัติมหาปเทศ ๔

สำหรับประเด็นดังกล่าวเราจะพบว่าสาเหตุที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติเรื่องมหาปเทศ นั้นก็มีปรากฏอยู่หลายประการ ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าเหตุผลของการบัญญัติหลักมหาปเทศ ๔ นั้นมีดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายหรือภัยที่จะมีขึ้นหรือเกิดขึ้นกับพระธรรมวินัย โดยทรงบัญญัติหลักดังกล่าวเพื่อเป็นกรอบในการป้องกันภัยหรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นหรือเข้ามากระทบกับ " "พระธรรมวินัย" " ที่ทรงค้นพบหรือตรัสรู้ ซึ่งภัยแห่งพระพุทธศาสนาในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความหวาดกลัว แต่หมายถึงสิ่งที่เป็นภัยอันตรายแก่พระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่จะมาทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไป โดยภัยที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนานั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประการคือ ๑) ภัยภายใน และ ๒) ภัยภายนอก ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ภัยภายในแห่งพระพุทธศาสนา สำหรับภัยภายในนั้น หมายถึง ภัยที่เกิดขึ้นจากผู้รักษาพระพุทธศาสนาเอง อันเป็นเหตุที่จะทำให้พระศาสนาเสื่อมสูญ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า "ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๒ ประการ ที่ทำให้สังฆธรรมเสื่อม

^{๒๓} วิ.มทา. ๑/๓๙/๒๘.

^{๒๔} วิ.มทา. ๑/๓๙/ ๒๔-๒๕.

สลายหายไป คือ บทพยัญชนะ (หมายถึงพระพุทธรูป) ที่จำมาผิด (หรือคัดลอกมาผิด) และเข้าใจเนื้อความไม่ถูกต้อง เมื่อจำบทพยัญชนะมาผิด ก็ย่อมจะเข้าใจเนื้อความผิดไปด้วย”^{๒๕}

อีกแห่งหนึ่งพระพุทธรูปได้ทรงแสดงเหตุที่จะทำให้พระสังฆธรรมเสื่อมสลายไปไว้ว่า ธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งพระสังฆธรรม คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

๑. ศึกษาเล่าเรียนสุดต้นตะที่เรียนกันมาผิดลำดับ ตามบทพยัญชนะที่จำกันมาผิด เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่จำกันมาผิด ก็ทำให้เข้าใจผิดกันไปด้วย

๒. เป็นคนที่ว่ายากสอนยาก มีนิสัยว่ายากสอนยาก มีนิสัยไม่อดทน ไม่รับฟังคำสอนโดยเคารพ

๓. เป็นพหูสูต คล่องปริยัติ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ไม่ตั้งใจถ่ายทอดสุดต้นตะแก่ผู้อื่น เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สุดต้นตะก็ขาดรากฐาน ไม่มีที่พึ่งอาศัย (ไม่มีที่อ้างอิง)

๔. เป็นพระระดับเถระ เป็นพระมกมาก เป็นพระย่อหย่อน เป็นผู้นำในทางคลายความเพียร ละทิ้งวิเวก ไม่ระดมความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุรุ่นหลังก็พากันเอาเยี่ยงอย่าง

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้สังฆธรรมเสื่อมสลายหายไป^{๒๖}

ทั้ง ๔ ประการนี้ คือสาเหตุที่ทำให้พระสังฆธรรมเสื่อมสูญสลายหายไป ตามข้อความที่กล่าวมา มีคำที่ควรทำความเข้าใจ เช่นคำว่า บทพยัญชนะที่จำมาผิด (ทุนนิกขิตต์ บทพยัญชนะ) หมายถึงตัวอักษรที่ส่งให้รู้เนื้อความจำกันมาคลาดเคลื่อนไป^{๒๗} เมื่อบทพยัญชนะพิรุณคลาดเคลื่อน การกำหนดความหมายเฉพาะบทย่อมคลาดเคลื่อนไปด้วย

เรื่องภัยอันเป็นเหตุให้พระพุทธรูปศาสนาเสื่อมนั้น พระสาวกชั้นเถระมีความห่วงใยศาสนาจึงได้เข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้า เช่น ครั้งหนึ่ง พระพุทธรูป ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ท่านพระมหากัสสปะ ได้เข้าเฝ้ากราบทูลถามพระองค์ถึงเหตุปัจจัยที่เมื่อก่อนหน้านี้ สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์พึงปฏิบัติมีน้อย ส่วนภิกษุที่บรรลुพระอรหัตตผลมีมาก แต่ขณะนี้สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์พึงปฏิบัติมีมาก แต่ภิกษุที่บรรลุพระอรหัตตผลกลับมีน้อย โดยพระพุทธรูปตรัสตอบท่านพระมหากัสสปะว่า

“ข้อนี้เป็นอย่างนี้ คือ เนื่องจากบริษัทปฏิบัติย่อหย่อนพระสังฆธรรมจึงเสื่อมสูญ สิกขาบทจึงมีมาก ภิกษุที่บรรลุพระอรหัตตผลจึงมีน้อย พระสังฆธรรมจะยังไม่เสื่อมสูญไป ตราบเท่าที่สังฆธรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อใดสังฆธรรมปฏิรูปเกิดขึ้น เมื่อนั้น พระสังฆธรรมย่อมเสื่อมสูญไป ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ทำพระสังฆธรรมให้เสื่อมสูญไปไม่ได้ ที่แท้พวกโมฆะบุรุษที่เกิดขึ้นมาในโลกต่างหาก ย่อมทำพระสังฆธรรมให้เสื่อมสูญไป เปรียบเหมือนเรืออัปปางก็เพราะต้นหนเท่านั้น

สาเหตุที่ทำให้พระสังฆธรรมเสื่อมสูญไปมี ๕ ประการ คือ

๑. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพไม่ยำเกรงในพระ ศาสดา

^{๒๕} อง.ทก. (บาลี) ๒๐/๒๐/๕๘, ๐ง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๗๒.

^{๒๖} ๐ง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๖๐/๑๖๗-๑๖๘, ๐ง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๐/๒๒๒-๒๒๕.

^{๒๗} ๐ง.ทก.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๐-๒๑/๓๓.

๒. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพไม่ยำเกรงในพระธรรม
๓. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงใน พระสงฆ์
๔. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เอาใจในการศึกษา
๕. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ ไม่เอาใจใส่ในสมาธิ

ส่วนสาเหตุที่ทำให้พระสัทธรรมดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญหายไปก็มี ๕ ประการ คือ

๑. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ มีความเคารพยำเกรงในพระศาสนา
๒. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ มีความเคารพยำเกรงในพระธรรม
๓. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ มีความเคารพยำเกรงในพระสงฆ์
๔. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ มีความเอาใจใส่ในการศึกษา
๕. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ มีความเอาใจใส่ในสมาธิ^{๒๘}

ข้อความที่กล่าวนี้ ระบุถึงบุคคลที่มีความประพฤติปฏิบัติอันเป็นสาเหตุให้พระศาสนาเสื่อมสูญหายไป นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงตัวสาเหตุ ซึ่งเป็นภาวะทางจิตใจ และการแสดงพฤติกรรมออกมาทางกายทางวาจา ที่ทำให้พระศาสนาเสื่อมสูญหายไปฝ่ายหนึ่ง และทำให้พระศาสดาดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญหายไปอีกฝ่ายหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ โยนิโสมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ การมีมิตรชั่ว การก่ออกุศลเนื่องๆ เหล่านี้ ย่อมเป็นสาเหตุให้พระสัทธรรมถึงความเสื่อมสูญไป ส่วนความไม่ประมาท การปรารภความเพียร ความมักน้อย ความสันโดษ โยนิโสมนสิการ ความมีสัมปชัญญะ การมีมิตรดี การสร้างกุศลเนื่องๆ เหล่านี้ ย่อมเป็นสาเหตุให้พระสัทธรรมดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญไป พวกภิกษุที่แสดงอธรรมเป็นธรรม แสดงธรรมเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มิใช่วินัยเป็นวินัย แสดงวินัยเป็นสิ่งที่มิใช่วินัย แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสสอนเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสสอนไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้ามิได้เคยประพฤติมาเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยประพฤติมา แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าเคยประพฤติมาเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่เคยประพฤติมา แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ ย่อมทำให้พระสัทธรรมเสื่อมสูญไป ส่วนพวกภิกษุที่แสดงตรงกันข้ามจากที่กล่าวนี้ ย่อมทำให้พระสัทธรรมดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไป^{๒๙}

(๒) ภัยจากภายนอกของพระพุทธศาสนา สำหรับคำว่า ภัยจากภายนอกนั้น หมายถึงภัยหรืออันตรายที่จะพึงมีแก่พระพุทธศาสนาโดยภาพรวมซึ่งจะมาจากผลกระทบจากบุคคลหรือเหตุการณ์ภายนอกที่จะเข้ามากระทบองค์ของพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระพุทธ (ศาสดา ศาสนวัตถุ คือพระพุทธรูป) พระธรรม (คัมภีร์ศาสนา, ศาสนธรรม) พระสงฆ์ (นักบวช, ศาสนบุคคล) หรือ ศาสนสถาน ศาสนพิธี ดังนี้

ก. ภัยที่เข้ามากระทบส่วนที่เป็นพระพุทธองค์หรือผู้นำทางศาสนา สำหรับภัยประเภทนี้ถือว่าในคราวพุทธกาลนั้นมีเข้ามากระทบพระพุทธองค์อยู่เป็นจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นกรณีการผจญพญามารคือท้าวสวตีมารมาผจญพระองค์ก็พ่ายแพ้ไป กรณีพระเวททัต กรณีจากนางจิญญ

^{๒๘} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๖/๒๑๓-๒๑๕, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๖/๒๖๒-๒๖๔.

^{๒๙} อญ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๑๔-๑๒๙/๑๗-๑๙, ๑๓๐-๑๔๙/๑๙-๒๐, อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๑๔-๑๒๙/๑๘-๑๙, ๑๓๐-๑๔๙/๒๐-๒๑,

จามานวิกา กรณิ์โจรองคุลิมาลก็ตาม กรณิ์ช้างนาฬาคีรีก็ตาม เป็นต้นซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนพ่ายแพ้ต่อพระพุทธรองค์ทั้งสิ้น

ข. ภัยที่เข้ามากระทบในส่วนของศาสนธรรม สำหรับภัยแห่งพระพุทธรศาสนาประเภทนี้มีอยู่จำนวนมากเช่นกันดังที่เราจะเห็นได้ในมหาปริณิพพานสูตร ตอนที่พระมหากัสสปะกับบริวารเดินทางมาเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วได้ทราบข่าวว่าพระพุทธรองค์ดัดขันธปริณิพพาน พวกภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนพากันร้องไห้ แต่มีพระแก้อธิษฐานพุทฺธกับพวกภิกษุที่ร้องไห้ว่า

อย่าเลย ท่านผู้มีอายุ อย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเรารอดพ้นแล้วจากมหาสมณรูปนั้น ที่คอยจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราอยู่ว่า “สิ่งนี้ควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ” บัดนี้ เราปรารถนาสิ่งใด ก็จักทำสิ่งนั้น พวกเราไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น”^{๓๐}

เหตุการณ์ตอนนี้ เป็นเหตุให้พระมหากัสสปะชักชวนพระสาวกทั้งหลายกระทำสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่^{๓๑} เพราะเมื่อพระธรรมวินัยยังมีอยู่ ก็เหมือนพระพุทธรองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ คือพระธรรมวินัยจะคอยช่วยสั่งสอน ในเมื่อภิกษุทั้งหลายได้ศึกษากัน

ค. ภัยที่เข้ามากระทบในส่วนของพระสงฆ์หรือองค์กรคณะสงฆ์ สำหรับภัยต่อนักบวช หรือศาสนบุคคล นี้ได้เคยมีมาแล้วแก่พระสงฆ์ในสมัยหลังพุทธกาล ในราวพุทธศตวรรษที่ ๔-๕ พระเจ้าปุชยมิตร กษัตริย์แห่งราชวงศ์สุทศ ได้ออกกฎหมายจะให้รางวัล ๑๐๐ ดินาร์ แก่ผู้ตัดศีรษะพระภิกษุรูปหนึ่งมาให้ พระสงฆ์กลัวภัยพากันหนีจากแคว้นมคธไปอยู่ทางแคว้นคันธาระบ้าง แคว้นกัสมีระบ้าง และหนีไปอยู่ทางแคว้นอันธะทางอินเดียดีกาไต้บ้าง^{๓๒} พระเจ้าสาณะ กษัตริย์วรรณะพราหมณ์แห่งเกาะทะ แคว้นเบงกอล ได้กำจัดพระภิกษุสงฆ์ในอาณานิคมกรุง กุสินารา อันเป็นผลให้สังฆมณฑลในกุสินาราถูกทำลายหมดสิ้น^{๓๓} ในศตวรรษที่ ๑๗ ฆาตกรแม่ทัพอิสลาม ซึ่งเป็นอิสลามเตอร์ก ได้ยกกองทัพเข้าทำลายเมืองต่างๆ ในแคว้นมคธ จนมาถึงนาลันทาที่มหาวิทยาลัยนาลันทา เขาได้ส่งบุตรชิลจิบุตรชายคุมกำลังทหารม้าจำนวน ๗๐๐ บุกรุกเข้าทำลายมหาวิทยาลัยนาลันทา เฝ้าหอสมุด สำนักสงฆ์ ทำลายสถูป ฆ่าพระภิกษุสามเณรและผู้คนที่อยู่ในมหาวิทยาลัยนาลันทาไฟไหม้อยู่ถึง ๗ วัน ๗ คืน พระที่จับได้ถูกฆ่าหมด ที่หนีรอดไปได้ก็หลบไปอยู่ที่อื่น^{๓๔} ประจักษ์พยานการทำลายล้างผลาญ คือกองเก้าถ่าน ซากโครงกระดูกนับไม่ถ้วนของพระภิกษุ นักโบราณคดีได้ขุดค้นพบสุเมป็นกองใหญ่โต^{๓๕} พระสงฆ์ถ้าไม่ถูกฆ่า ก็หนีไปที่อื่น เช่นไปอยู่ที่จีนและทิเบต อย่างที่นาลันทา มีบันทึกของผู้เห็นเหตุการณ์ว่า “...พราหมณ์ศีรษะโล้น ได้ถูกสังหารหมด ได้พบหนังสือจำนวน

^{๓๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๒/๑๔๒., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๒/๑๗๔.

^{๓๑} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๓๗/๒๗๔., วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๗/๓๗๖.

^{๓๒} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *ทำไมพระพุทธศาสนาจึงเสื่อมจากอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๓๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

^{๓๕} พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, *สาเหตุความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๔-๗๕.

มากมาย (ในบริเวณมหาวิทยาลัยนาลันทา) เมื่อพวกมุสลิมเห็นหนังสือเหล่านั้น จึงให้เรียกคนมาชี้แจงว่าเป็นหนังสืออะไร แต่คนเหล่านั้นถูกฆ่าตายเสียหมดแล้ว”^{๓๖}

๒.๕.๒ เพื่อประโยชน์แก่การตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในอนาคต

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าการบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการปกครองคณะสงฆ์ จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษา และมีแนวปฏิบัติ พร้อมกันนั้นก็สามารรถที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไป อันเป็นเหตุให้พระศาสนาดำรงอยู่ได้นาน และหลักมหาปเทศ ๔ ก็เป็นหนึ่งในหลักการที่คำนึงถึงความมั่นคงของพระศาสนาดังปรากฏในเหตุปรารภเรื่องพระศาสนาทรงดำรงอยู่ได้ไม่นานและนานของพระสารีบุตรว่า^{๓๗}

วันหนึ่งขณะที่พระสารีบุตรอยู่ในที่หลีกเร้น เกิดความปริวิตกในจิตขึ้นว่าพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์ไหน ดำรงอยู่ได้ไม่นาน และดำรงอยู่นาน ครั้นแล้วเมื่อท่านออกจากที่หลีกเร้นและเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูลถามถึงความที่ตนได้ปริวิตกนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนสารีบุตร พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ไม่ดำรงอยู่นาน ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมณะ และพระนามกัสสปะดำรงอยู่นาน เมื่อพระสารีบุตรตรัสถามถึงสาเหตุของการดำรงอยู่ได้ไม่นานและดำรงอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสชี้แจงว่า

สาเหตุที่ทำให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะทรงท้อพระหฤทัยในการที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย และอนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัปวุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีน้อย สิกขาบทก็มิได้ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ก็มิได้ทรงแสดงแก่สาวก เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นดับขันธปรินิพพาน แม้จะมีสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง ที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ไม่อาจที่จะยังพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้

ส่วนสาเหตุที่เป็นปัจจัยทำให้พระศาสนา ของพระผู้มีพระภาคพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมณะ และพระนามกัสสปะ ดำรงอยู่ได้นานเพราะมิได้ทรงท้อพระหฤทัยเพื่อจะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย และอนึ่ง สุตตะเคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัปวุตธรรม เวทลละ ของพระผู้มีพระภาคทั้งสามพระองค์นั้นมีมากสิกขาบทก็ทรงบัญญัติปาติโมกข์ก็ทรงแสดงแก่สาวก

เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้นแม้จะดับขันธปรินิพพานไป สาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้นในชั้นหลัง แม้จะต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน ก็ยังคงดำรงพระศาสนาไว้ได้ตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน อนึ่งเมื่อมีการบัญญัติพระธรรมวินัย ที่เป็น

^{๓๖} S. Dutt อ้าง Elliot and Dawson's History of India as Told by Its Own Historians (1869), Vol. II, p. 306, ใน พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓๐.

^{๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘/๑๓.

กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน ก็จำเป็นต้องรักษากฎระเบียบ หรือเป็นการอุดหนุนหรือคำจูงพระวินัย เพื่อช่วยให้ระเบียบแบบแผนและระบบการต่าง ๆ เกิดมีผลในการปฏิบัติตามหลักการอย่างหนักแน่น มั่นคงเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างยั่งยืน^{๓๘} ซึ่งจะเห็นได้ว่านั้นเป็นแนวทางของการคำนึงถึงอนาคตว่าในอนาคตสภาพการณ์ของพระศาสนาจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยเป็นธรรมดาเองที่จะต้องเกิดเหตุการณ์ที่จะเข้ามากระทบกับพระศาสนาในส่วนของการตีความคำสอนหรือการปฏิบัติต่อคำสอนที่แตกต่างกันการบัญญัติหลักมหาปเทศ ๔ ย่อมมีประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจและมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ เมื่อมีหลักมหาปเทศ ๔ สงฆ์ย่อมมีหลักประกันในการชำระความหรือให้คำตอบกับการเปลี่ยนแปลงนั้นได้

๒.๕.๓ เพื่อเป็นหลักการตีความของพระธรรมและพระวินัยในแต่ละยุคสมัย

ในการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ผู้ที่มีส่วนสำคัญที่สุดในการดูแลรักษาปกป้องพระธรรมวินัยในแง่ของการเป็นผู้ปฏิบัติการโดยตรงในองค์กรสงฆ์ก็คือ (๑)พระธรรมเถระ ได้แก่ภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมคำสอนในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในหลักการของพระธรรม เมื่อมีปัญหาข้อโต้แย้งเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนสงฆ์ก็จะยกขึ้นสู่การพิจารณาโดยมีพระธรรมเถระเป็นผู้ตัดสินว่าการปฏิบัติเช่นใดเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับพระธรรม เช่น การปฏิบัติผิดจากหลักธรรมหรือเห็นผิดในเรื่องของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนากรณีของพระอริสฎะ และสาติภิกษุ เป็นต้น (๒)พระวินัยเถระ ได้แก่ ภิกษุผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ตัดสินคดีความหรืออธิกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยในฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระวินัย ซึ่งทั้งพระธรรมเถระและพระวินัยเถระนั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ “หลักมหาปเทศ ๔” ทั้งในส่วนของ(ก)หลักมหาปเทศ ๔ ส่วนพระธรรม และ(ข)หลักมหาปเทศ ๔ ในส่วนของพระวินัยเป็นเครื่องมือในการตัดสินปัญหาของพระธรรมวินัย ซึ่งปัญหาพระธรรมวินัยบางประการนั้นถือว่าเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนและเปราะบาง เช่น ปัญหาการตีความของพระอานนท์ในเรื่องของอาบัติเล็กน้อยที่มีการตีความที่ค่อนข้างแตกต่างกันในหมู่ของพระอรหันต์ผู้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ความว่า

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกับภิกษุผู้เถระทั้งหลายดังนี้ว่า “ท่าน ผู้เจริญ ในเวลาจะปริณิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า อานนท์ เมื่อเราล่วงไป หมู่สงฆ์หวังอยู่ก็พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้”

ภิกษุผู้เถระทั้งหลายถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือ ว่า พระพุทธเจ้าข้า สิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ท่านพระอานนท์ตอบว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมไม่ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า สิกขาบทข้อไหน ที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ภิกษุผู้เถระบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัด เป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ภิกษุผู้เถระบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

^{๓๘} พระธรรมปิฎก, นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๖๓.

ภิกษุผู้เฒ่าบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ภิกษุผู้เฒ่าบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติย ๙๒ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”

ภิกษุผู้เฒ่าบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติย ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย”^{๓๙}

จากปัญหาดังกล่าวจะพบว่าแม้พระอรหันต์ก็ยังตีความหรือมีความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องของการตีความพระธรรมวินัยโดยเฉพาะพระวินัยในของของอาบัติเล็กน้อยที่เกิดขึ้นซึ่งในเรื่องนี้พระมหากัสสปเถระได้ตัดสินในเชิงประนีประนอมว่าไม่ควรที่จะมีการเพิกถอนว่า

ท่านทั้งหลาย ขอหมุ่สงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่รู้กันในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า “สิ่งนี้ควรแก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ ไม่ควร” ถ้าพวกเราจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวว่า “พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่พวกสาวกช่วงกาลแห่งควนไฟ สาวกพวกนี้ศึกษาสิกขาบทอยู่ตลอดเวลาเวลาที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่ พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานไปแล้ว บัดนี้ พวกเธอก็ไม่ศึกษาสิกขาบท” ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วก็ไม่ฟังบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ ฟังสมათานประพฤติดตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านทั้งหลาย ขอหมุ่สงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่รู้กันในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า “สิ่งนี้ควรแก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ ไม่ควร” ถ้าพวกเราจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวว่า “พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่พวกสาวกช่วงกาลแห่งควนไฟ สาวกพวกนี้ศึกษาสิกขาบทอยู่ตลอดเวลาเวลาที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่ พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานไปแล้ว บัดนี้พวกเธอก็ไม่ศึกษาสิกขาบท” ถ้าหมุ่สงฆ์พร้อมกันแล้วก็ไม่ฟังบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ ฟังสมათานประพฤติดตาม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้สมათานประพฤติดตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง หมุ่สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้สมათานประพฤติดตามสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนั่งนี้เป็นมติอย่างนี้^{๔๐}

จะเห็นว่าการตัดสินใจในเรื่องนี้ถือเป็นเรื่องที่ใหญ่ซึ่งในยุคนั้นการตัดสินปัญหาดังกล่าวย่อมจะประสบผลหรือช่วยผ่อนคลายปัญหาลงได้แต่เมื่อเวลาผ่านไป ๑๐๐ ปีกรณีการตีความว่าไม่มีการเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ถูกยกขึ้นสู่การตีความอีกครั้งว่าการตัดสินของพระมหากัสสปะนั้นไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่มีการเปิดทางให้มีการอนุญาตเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อย

^{๓๙} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

^{๔๐} วิ.จุ.(ไทย) ๗/๔๔๒/๓๘๓.

ได้โดยพระภิกษุชาวเมืองไพสาลีที่ไม่ยอมรับและฝ่าฝืนมติดังกล่าวด้วยการปฏิบัติการละเมิดอาบัติเล็กน้อยทั้ง ๑๐ ประการ คือ

๑. สิ่งคิโณกัปปะ (เก็บเกลือไว้ในแขนงแล้วฉนกับอาหารรสไม่เค็มได้)
๒. ท้วงคูลกัปปะ (ฉนอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องศาได้)
๓. คามันตรกัปปะ (เข้าบ้านฉนอาหารที่ไม่เป็นเดนได้)
๔. อาวาสกัปปะ (ทำอุโบสถแยกกันในอาวาสที่มีสมาธิเดียวกันได้)
๕. อนุมตีกัปปะ (ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายยังไม่พร้อม แล้วขออนุมติ

ภายหลังได้)

๖. อาจิณณกัปปะ (ประพฤติดตามแบบที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมาได้)
๗. อมถิกกัปปะ (ฉนนมสดที่แปรไปแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้)
๘. ชโลคิ (ดื่มสุราอ่อน ๆ ได้)
๙. อทสกนิสัทนะ (ใช้ผ้ารองนั่งไม่มีชายได้)
๑๐. ชาตรูปรชตะ (รับทองรับเงินได้)^{๔๑}

โดยวัตถุ ๑๐ ประการนี้ถือว่าเป็นอาบัติเล็กน้อยที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถจะเพิกถอนตามพุทธรติก่อนการปรินิพพานได้ การตีความเช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งความยุ่งยากในการยอมรับของฝ่ายอนุรักษพระธรรมวินัยได้จึงเป็นผลให้เกิดการสังคายนาในครั้งที่ ๒ ดังนั้น เราจึงจะเห็นว่าการบัญญัติหลักมหาปเทศ ๔ นั้นย่อมมีผลหรือประโยชน์เป็นอย่างมากต่อการพิจารณาอิทธิกรณของพระธรรมและพระวินัยได้

๒.๕.๔ เพื่อความสอดคล้องในการรักษาความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์

เป็นที่ทราบกันว่าในยุคแรก ๆ ของการตั้ง “สังฆะ” ขึ้นมาของพระพุทธองค์นั้น สมาชิกส่วนมากเป็นพระอรหันต์จึงไม่มีปัญหาในเรื่องของการกระทบกระทั่งหรือการก่อปัญหา เพราะสมาชิกรู้หน้าที่และไม่มีกิเลส มีแต่ปัญญาเป็นเครื่องชี้แนะเท่านั้น ต่อมาเมื่อสังคมของพระพุทธศาสนาได้ขยายกว้างมากขึ้นสืบเนื่องจากมีกุลบุตร-กุลธิดาผู้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธนาได้พากันเข้ามาบวชมากขึ้น ที่เรียกว่า สังฆพหุลตา ทำให้ยากต่อการดูแลสอดส่อง เพราะผู้ที่เข้ามาบวชเหล่านั้นต่างเป็นเสขบุคคลคือผู้ยังต้องศึกษาและมีกิเลสเป็นพื้นฐานอยู่ ดังนั้น การจะหลีกเลี่ยงปัญหาจากคนหมู่มากซึ่งเป็นผู้เต็มไปด้วยกิเลส เป็นไปได้ยาก

จากข้อมูลด้านความจำเป็นในเรื่องของการบัญญัติพระวินัยดังกล่าวเราจะพบว่าตัวพระธรรมหรือพระวินัยโดยเฉพาะพระวินัยล้วนถือว่าเป็นกรอบในการศึกษาหรือปฏิบัติขัดเกลาตัวเองของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แม้หลักมหาปเทศ ๔ เองก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นมาเพื่อประโยชน์คือการรักษามาตรฐานแห่งความดีงามในสงฆ์หรือสร้างความบริสุทธิ์ยุติธรรมให้เกิดกับพระศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต

พระโบราณจารย์กล่าวไว้ในกฐนทีรรถถาว่า “จริงอยู่ เว้นน้ำดื่มเมล็ดธัญชาติพร้อมกับทั้งสิ่งทีอนุโลมแล้ว ขึ้นชื่อว่าน้ำผลไม้อื่นที่ไม่ควรยอมไม่มี น้ำผลไม้ทุกชนิดเป็นยามกาลิกเหมือนกัน”^{๔๒}

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๔๓.

จากข้อความดังกล่าวเราจะพบว่าพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ในยุคหลังได้ใช้ประโยชน์จากหลักมहाปเทศ ๔ ในการอธิบายและอนุมัตินว่าอะไรควรอะไรไม่ควรเพื่อให้สอดคล้องกับพระวินัยนั้นก็ถือว่าเป็นประโยชน์ที่ชัดเจนอย่างหนึ่งของหลักมहाปเทศ ๔ ที่พระพุทธรองค์ได้ทรงบัญญัติไว้

๒.๖ สรุป

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า มหาปเทศ หมายถึง ที่อ้างอิงข้อใหญ่, หลักใหญ่สำหรับอ้างอิงเพื่อสอบสวนเทียบเคียง ซึ่งมีบ่อเกิดมาจาก ๒ เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์ที่ ๑ ปรากฏในจตุตมहाปเทศกถา คือ พระภิกษุกลุ่มหนึ่งเกิดความยำเกรงในพระวินัย หรือข้อบัญญัติว่า สิ่งใดพระพุทธรองค์ทรงอนุญาตบ้าง สิ่งใดไม่ทรงอนุญาตบ้าง จึงพากันไปเข้ากราบทูลถามพระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์จึงทรงประทานมหาปเทศไว้ ๔ ข้อ และ เหตุการณ์ที่ ๒ คือ เหล่าภิกษุได้สนทนากันถึงประเภทของอาหารที่มีอายุกาลเป็นตัวกำหนด จึงแบ่งประเภทของมหาปเทศ ๔ เป็น ๒ ประเภท คือ หมวดว่าด้วยหลักทั่วไป ถือได้ว่าเป็นเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถนำมาพิจารณาเรื่องต่างๆไปที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจเกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย และ หมวดเฉพาะในทางพระวินัย หมายถึงเกณฑ์ที่จะนำมาใช้เพื่ออ้างอิงหรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระวินัย ว่าสิ่งใดที่เป็นไปตามพระวินัย หรือสิ่งใดที่ขัดแย้งกับพระวินัย และจุดมุ่งหมายของหลักมहाปเทศ คือ เพื่อเป็นเกณฑ์การตัดสินใจหรืออ้างอิงในการตรวจสอบพระวินัยให้บริสุทธิ์ จึงมีจุดมุ่งหมาย เช่นเดียวกับที่ทรงบัญญัติพระวินัย โดยมีความจำเป็นในการบัญญัติ คือ เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายหรือภัยที่จะมีขึ้นหรือเกิดขึ้นกับพระธรรมวินัย, เพื่อประโยชน์แก่การตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในอนาคต, เพื่อเป็นหลักการตีความของพระธรรมและพระวินัยในแต่ละยุคสมัย, เพื่อความสอดคล้องในการรักษาความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์

^{๔๒} ตัวอย่างเช่น ธัญชาติ ๗ อย่าง คือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า หน่อกล้วย แก้ว ข้าวละมาน ลูกเดือย ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๔/๓๖๘) เป็นสิ่งที่ทรงห้ามฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ส่วนมหาผล ๙ อย่าง คือ ตาล มะพร้าว ผลขนุน ขนุนลำปะลอส บวบ พักเขียว แตงกวา แตงโม พักทอง รวมทั้งอปรณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราฆมาส งา พืชผักที่กินหลังภัตตาหาร แม้จะไม่ได้ทรงห้ามไว้ แต่อนุโลมเข้ากับธัญชาติ ๗ อย่าง เพราะฉะนั้น จึงทรงห้ามฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่เช่นกัน เข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๑ และข้อ ๒.

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตน้ำอัฐฐาน (น้ำดื่ม ๘ ชนิด) ส่วนน้ำดื่มที่นับเนื่องในน้ำอัฐฐาน ๘ ชนิดนั้น เช่น น้ำหาว น้ำผลไม้ น้ำต้นเล็บเหยี่ยว และน้ำผลไม้เล็กน้อย แม้จะไม่ได้ทรงอนุญาตไว้แต่อนุโลมเข้ากับน้ำอัฐฐาน เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันอนุญาตด้วย -วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙.